

Šlancarová, Věra

Jsem znamením lásky, neodhazuj mě : příspěvek k symbolice středověkého šperku

In: *Moravskoslezská škola doktorských studií. Seminář 2.* Měřínský, Zdeněk (editor); Klápště, Jan (editor). 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2011, pp. 136-141

ISBN 9788021056718

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/127726>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JSEM ZNAMENÍM LÁSKY, NEODHAZUJ MĚ PŘÍSPĚVEK K SYMBOLICE STŘEDOVĚKÉHO ŠPERKU

Věra Šlancarová

Abstrakt:

Článek je zaměřen na symboliku šperků spojenou s láskou, zasnubami a svatebním obřadem. K tomuto účelu byly užívány především prsteny, ale také spony, pásy, svatební medaile a známky. Mezi motivy najdeme kromě tradičního srdce také spojené ruce, uzly lásky, milostné nápisy apod. Z geografického hlediska jsou uvedeny příklady v rámci celé Evropy s důrazem na exempláře pocházející z česko-moravského prostředí.

Klíčová slova:

středověk – šperk – symbolika – láska – svatba

Abstract:

"I am a token of love, don't throw me out!"

A contribution on the symbolism of mediaeval jewellery

This article addresses the symbolism of jewellery associated with love, engagement and the wedding ceremony. Rings frequently served such amorous purposes, as well as clasps, belts, wedding medals and the like. Motifs include, apart from the traditional heart, joined hands, love knots, love inscriptions, and far more. Examples are derived from all over Europe, with emphasis on those from the Czech and Moravian area.

Key words:

Middle Ages – jewellery – symbolism – love – wedding

Šperky měly odpradáвна vedle své ozdobné funkce i další využití, představovaly symbol moci, sloužily náboženským nebo magickým účelům. Zvyk dávat prsteny jako symbol zasnub nebo magickým účelům. Zvyk dávat prsteny jako symbol zasnub je znám již z římského období. Na zasnubách otec nevěsty nebo poručník učinili za nevěstu slib manželství ženichovi, který jí na oplátku daroval prsten jakožto potvrzení závazku. Zásnubní prsten zvaný *anulus pronubis* byl vyráběn nejprve ze železa, neboť nošení zlatých prstenů nebylo až na výjimky v době římské republiky povoleno. Od 2. nebo 3. století n. l. byly staré ideály prostoty opuštěny a začaly se užívat také zlaté prsteny. Prsteny byly zdobeny vhodným nápisem nebo uzlem lásky či motivem spojených rukou (Křížová 1997, 2; Mason 1973, 31).

Raní křesťané pokračovali v užívání zásnubních prstenů a obřad nabýval na důležitosti. Zásnubní prsten se tak postupně stal snubním prstenem a jeho darování bylo považováno za symbol nezrušitelného svazku. Ve středověku bylo povětšinou manželství chápáno jako právní svazek spojený s přesným rozdělením rodinného majetku. U příslušníků nejvyšší společenské vrstvy běžně docházelo k sezdvání v útlém věku a s pomocí prostředníka. Obřad v takovém případě vypadal stejně jako ten svatební, pouze sliby byly prováděny v budoucím čase (*per verba de futuro*), takže se v podstatě jednalo o zasnoubení. Často se stávalo, že vzhledem ke změně politických nebo rodinných

poměrů či předčasné smrti jednoho ze snoubenců nebyly tyto zásnubní sliby dodrženy. Další podobnou formu politických sňatků běžných v období středověku představovaly obřady prováděné pomocí prostředníka, tentokrát v čase přítomném (*per verba praesenti*). Ty umožňovaly uspořádat hned dva svatební obřady – jeden v domovském prostředí a další po příjezdu do země manžela. V praxi to znamenalo, že nevěsta získala dva prsteny (Oman 1974, 36).

Charles Oman (1974, 36) ve své monografii o prstenech detailně popisuje středověký svatební obřad. Snubní prsten byl nejprve knězem požehnan a následně předán zpět ženichovi, ten jej vzal do své pravé ruky a levou rukou uchopil pravou ruku nevěsty. Prsten jí postupně, ve stanoveném pořadí, navlékl nejdříve na palec, pak na ukazováček, prostředníček a nakonec na prsteníček. Při jednotlivých úkonech postupně pronášel modlitbu „Ve jménu Otce, Syna a Ducha svatého. Amen“. Tato myšlenka umístění snubního prstenu na čtvrtý prst pravé ruky byla starověkého původu. Isidor ze Sevilly († 636) se domníval, že to bylo kvůli žíle vedoucí z tohoto prstu přímo k srdci, což odvozoval z anatomické teorie Anula Gellia († kol. 180 př. n. l.), který však hovořil o levé ruce. Zmíněné rozdílnosti si povšiml také arcibiskup Cranmer ve své knize z r. 1549 – v liturgii anglikánské církve je totiž nařizeno, že prsten má být umístěn na čtvrtém prstu levé ruky, ale nejsou zde uvedeny žádné pokyny pro jeho přemísťování z prstu na prst. Skutečnost, že prsten byl během svatebního

Obr. 1. Fede ring, hrad Rokštejn, 3. třetina 14. a počátek 15. století, FF MU Brno. Foto Miloš Strnad, Muzeum města Brna.

Abb. 1. Fede-Ring, Burg Rokštejn, 3. Drittel 14. und Anfang 15. Jhdt., Phil. Fak. Masaryk-Universität Brno. Foto Miloš Strnad, Museum der Stadt Brno.

obřadu umístěn na prst levé ruky, ještě neznamenal, že tam byl skutečně nošen. S největší pravděpodobností neexistovalo žádné pravidlo, které by stanovovalo, jakým způsobem se mají prsteny nosit. Prsteny se totiž běžně objevují nejen na ruce, ale i na pásu nebo na krku (Dějiny hmotné kultury 1985, 887).

V pozdním středověku se stalo módou zdobit se najednou velkým množstvím prstenu a darování prstenu jako vyjádření sympatie bylo téměř společenskou konvencí, stejně jako ideálem dvorské lásky. Zřejmě kolem roku 1600 byl v Německu zaveden zvyk darování prstenu s reliéfními spojenými ručičkami tvořícími korunku prstenu (Křížová 1997, 3). Postupně se začínáme setkávat s potřebou předávání dalšího prstenu ještě před svatbou jako znaku zamýšleného sňatku, což nakonec vedlo k vytvoření novodobého zásrubního prstenu.

Prsteny

Prstenu, které se ve středověku používaly jako zásrubní a snubní, existovalo mnoho druhů a měly různé stupně důležitosti – některé byly dokonce považovány za téměř rovnocenné svatbě (Mason 1973, 31). V dalších případech se prsten stával pouze symbolem porozumění milenců nebo zástavou vyměněnou mezi rodiči, kteří připravovali svatbu svým dětem. Dle výzdobných motivů je můžeme rozřadit do několika kategorií:

- prosté ozdobné prsteny,
- Fede rings (přátelské prsteny) – prsteny s motivem spojených rukou,
- prsteny s motivem srdce,
- prsteny s motivem uzlu lásky,
- Gimmel rings (zdvojené prsteny) – víceobroučkové prsteny,
- prsteny s dračími hlavičkami,
- Posy rings – prsteny s milostným nápisem.

(Pozn. Na mnohých prstenech z výše uvedených kategorií se můžeme setkat s kombinací několika zde uvedených motivů.)

Ozdobné prsteny

Ozdobné prsteny je velmi těžké přímo spojit s dary lásky nebo snubními a zásrubními dary. Zásrubním nebo snubním prstýnkem mohl být jakýkoliv prsten od prostého kroužku až po honosně zdobený prsten osázený několika drahými kameny. Hypotetickou spojitost se snubním nebo zásrubním darem lze předpokládat pouze u prstenu, na nichž nacházíme vyryto písmeno, které s velkou pravděpodobností bylo monogramem vlastníka – příkladem může být hladký zlatý prsten z konce 14. století nalezený na tvrzi u zaniklé vsi Mstěnice, na kterém je vyryto minuskulní písmeno „k“. Autor výzkumu připisuje tento prsten Kateřině, dceři Miloty ze Mstěnic, která na tvrzi žila právě na konci 14. století (Nekuda 1985, 166).

Fede rings (Přátelské prsteny)

Tzv. fede rings (z it. mani in fede = ruce ve věrnosti), tedy prsteny ozdobené gestem spojených rukou, nacházíme již v antice, kde se tento námět vyskytoval především na gemách (Lambert 1998, obr. 34) a kamejích řezaných v rozličných druzích kamenů, ale také v plastickém provedení v kovu (Falk 1969, obr. 60). Tento symbol označovaný jako *dextrarum iunctio* (tj. spojení pravicemi) se objevuje již v 1. století př. n. l. (Křížová 1997, 2) a vyjadřuje spojenectví a věrnost ve vztahu k vojenským povinnostem. Obliba motivu pokračovala

i ve středověku a novověku na celém území Evropy, kde přešla vyobrazená symbolika do roviny vyjádření milostného citu a přátelství. Motiv dvou stisknutých dlaní byl tvarován především ve formě štítu prstenu, nicméně objevují se i motivy dvou párů spojených rukou (Od Velké Moravy 1999, obr. na s. 128; nebo Debo 1923, obr. 87). Často se vyskytuje i kombinace s jinými motivy; například množství italských fede rings z 15. století má spojené ruce na zadní straně obroučky a štítek je upraven do tvaru okrouhlé plakety s vyobrazením ženské hlavy (Mason 1973, 146). Na našem území byly nalezeny dva takové středověké prsteny při archeologickém výzkumu na hradě Rokštejně (Měřinský 2007, obr. 69). První (Obr. 1), vyrobený z pozlaceného stříbra, má ruce provedeny velice realisticky – prsty mají naznačeny dokonce i nehty a jedna z rukou drží v prstech přezku. Obroučka prstenu má formu gotického plátovaného opasku, který může ve spojení s přezkou symbolizovat manželské spojení (Měřinský–Plaček 1989, 30). Na okraji tohoto plátovaného opasku lze spatřit na jedné straně gotické minuskulní písmeno „m“ (písmeno/písmena na druhém rameni nelze spolehlivě identifikovat), jež je svým provedením charakteristické pro dobu 3. třetiny 14. a počátku 15. století. Tuto dataci potvrzuje i v téže vrstvě nalezený pražský groš krále Václava IV. (1378–1419), patřící ke starším ražbám tohoto panovníka. Druhý prsten byl odkryt u jihozápadního vnějšího nároží dolního paláce v prostoru parkánu a je datován haléřem markraběte Jošta (1375–1411) do 1. čtvrtiny 15. století (Měřinský 1985, 59). Tento prsten byl vyroben z bronzu a celý motiv spojených rukou je zde již pouze naznačen v jakési abstrahované zlidovělé formě. Do 15. století náleží i sbírkové předměty uchovávané v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze. Jedná se o figurativní prsten s postavami Adama a Evy, které drží štítek prstenu, na jehož obroučce se nachází spojené ruce, a prsten ozdobený dvěma páry spojených rukou a nápisem „Maria“ (oba: Od Velké Moravy 1999, obr. na s. 128). Obliba tohoto typu pokračovala i v raném novověku, což lze doložit několika archeologicky zjištěnými exempláři pocházejícími z lokalit Praha-Malá Strana, Šporkova ulice – bývalý kostel sv. Jana v Oboře a Břeclav – bývalý kostel sv. Václava (blíže viz Šlancarová 2010, 448–454).

Prsteny s motivem srdce

Nejběžnějším znamením lásky zdobícím milostné prsteny však bylo srdce, jež bývalo většinou vytvarováno z drahého kamene. Na prstenech můžeme nalézt několik variant, které se objevovaly v průběhu celého středověku, a později se s nimi setkáváme znovu v období romantismu. Příkladem může být prsten ze 13. století s motivem rukou držících srdce pocházející z Velké Británie z města St. Albans (Oman 1974, obr. 55B). V 15. století můžeme vidět další rozšíření tohoto motivu: kombinace spojených rukou, srdce a čtyřlístu (Oman 1974, obr. 54B) nebo spojených rukou, srdce a květů pomněnek (Oman 1974, obr. 55G a 55H) či konečně spojených rukou, vegetabilního motivu a drahého kamene (Debo 1923, obr. 33). Krásný příklad z našeho území představuje již novověký prsten nalezený při výzkumech v blízkosti kostela sv. Jakuba v Jihlavě (inv. č. J08/B/10349, Muzeum Vysočiny Jihlava). Jemný zlatý prstýnek má štítek se zasazeným kamenem ve tvaru srdce, které drží z obou stran ruce.¹ Až do 18. století je datován mosazný tyčinkový prsten s přívěsky ve tvaru klíčku, visacího zámku a dvou

spojených srdcí z areálu bývalého kostela sv. Jana v Oboře v Praze na Malé Straně (Omelka–Šlancarová 2007, obr. na s. 685, kat. č. 137).

Prstény s motivem uzlu lásky

Oblíbeným motivem byly tzv. uzly lásky. Můžeme najít příklady nejen samostatného užití uzlů, ale i jejich kombinací s písmeny nebo nápísem (Hansmann–Kriss–Rettenbeck 1966, obr. 631), popřípadě s drahými kameny nebo s motivem spojených rukou (Oman 1974, obr. 55A a 55D). V domácích muzejních sbírkách je také milostný motiv uzlu lásky zastoupen – například zlatý litý exemplář s písmeny „M A M A“ uchovávaný v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze (Od Velké Moravy 1999, obr. na s. 128).

Gimmel rings (Zdvojené prstény)

Renesance obohatila přátelské prstény o nový tvar tzv. zdvojených prstenu (anglicky *gimmel* nebo *gemmel ring*, německy *Zwillingring*). Prsten byl tvořen v podstatě dvěma nebo více spojenými obroučkami, které do sebe zapadaly. Jejich uzávěry jsou často zakončeny ručičkami, které se stisknou, spojíme-li obroučky dohromady. Pokud se prsten skládal ze tří částí, pak střední smyčka mohla být tvořena srdcem a ruce se spínaly přes něj. Zdvojené prstény byly užívány při zasnubách i při sňatku – v některých případech mohly být zhotoveny tak, aby mohly být při zasnubách rozděleny a nošeny párem odděleně a po svatbě symbolicky spojeny. Často se na nich nacházejí nápisy umístěné podél protějších půlek obroučky, které mohou být viděny pouze tehdy, pokud byly obroučky rozděleny. Mezi nejčastější nápisy patřily: „Co Bůh spojil, člověk nerozlučí“ nebo „Věrnost je naše vítězství“. K tomuto typu náleží také historicky doložený prsten z roku 1517, který byl vytvořen při příležitosti svatby Martina Luthera s Kateřinou von Bora, ozdobený iniciálami obou manželů (Křížová 1997, 3). Zikmund Winter k tomuto druhu prstenu uvádí: „K této způsobě prstenu náležejí snubní, svatební kroužky, které oproti dnešním zvykům dávala nevěsta ženichovi (...). Z prstenu milostných nejzajímavější vidí se nám býti ony skladité, dvojitě kroužky. Byly to prstény ‚ruka v ruku‘. Dvě ručičky spojené, a když se rozundaly, vyloupily se z jednoho prsténku dva. Exemplář takového prsténku v Lounech nalezen kdesi pod dlažbou. Jiný rovněž pěkný, chovají sbírky pražského Rudolfa. Bohatší odrůda dotčeného prstenu ‚ruka v ruku‘ na Točnice nalezená chová se teď ve sbírkách zámku Vorlického. Je to snubní prsten, na něm dvě ruce, mezi nimiž srdce.“ (Winter 1913, 139) Z archeologických výzkumů provedených na našem území lze uvést exemplář se třemi obroučkami z Brna, Kopečné ulice – bývalého kostela Všech svatých (Obr. 2; Kolařík – Peška – Zapletalová 2005) nebo Prahy-Malé Strany, Šporkovy ulice – bývalého kostela sv. Jana v Oboře (Omelka–Šlancarová 2007, obr. 421a a 599). Po spojení obrouček vznikne na všech uvedených exemplářích motiv uzlu (Obr. 3).

Prstény s dračími hlavičkami

Rovněž místo spojení mezi obroučkami a štítkem nabízelo různé možnosti dekorace, časté byly například dračí hlavy. Tento typ prstenu, oblíbeného v rozmezí 12.–15. století, reprezentuje příklad z British Museum v Londýně (Der Ring 1981, obr. 125). Zde uložený prsten ve tvaru třmene má korunu osazenou

safírem a na zadní straně motiv spojených rukou. Korunu prstenu podpírají dračí hlavičky a na obroučce je vyryt latinský nápis: „Jsem znamením lásky, neodhazuj mě.“ Podobný prsten, ale již bez nápisu, můžeme najít i ve sbírkách Uměleckoprůmyslového muzea v Praze. Jedná se o stříbrný prsten se zasazeným adulárem (měsíčním kamenem) a s řezanými dračími hlavičkami. Tyto prstény jsou většinou spojovány s epochou středověkého rytířského ideálu (Od Velké Moravy 1999, 129). Dračí motivy uplatněné v románské plastice a u knižních iniciál symbolizují vždy porážku zla (Lurker 2005, 99), boj s drakem symbolicky představoval statečný zápas sv. Jiří. Uplatněné kameny dokládají láskyplný, čistý vztah. Safír byl považován za symbol čistoty a věrnosti (Heflik et al. 2005, 88). Adulár je mimo jiné chápán jako znamení lásky a smíření – vzbuzuje lásku a vášeň a léčí pomyslné jizvy způsobené bolestí z neopětované či odmítané lásky.

Posy rings

V Anglii byly velmi populární také tzv. posy rings (z francouzského *poésie* nebo anglického *poetry*). Nazývají se tak proto, že na nich byly vyryty krátké veršičky nebo básničky. Posy rings se vyvinuly z časně středověké módy šperků s nápisy, na nichž byla vyryta dvorská motta, mající svůj původ na rytířských turnajích. Od 16. století byla motta ovlivňována dvorskou literaturou a kompozice elegantních veršů se stala zábavnou hrou. Příkladem může být stříbrný prsten datovaný do 15. století se štítkem v podobě stisknutých dlaní a nápísem na obroučce *bindit as fandit* (Oman 1974, 54 E). Podle P. Drábka² by se mohlo jednat o variantu případně parafrázi přísloví „Fast bind, fast find“, tedy „Jak (pevně) svážeš, tak najdeš“, které se patrně užívalo ve spojitosti se svazkem manželským, snad úžeji s ovládnutím manželčiny svobody. Například ve hře *The Spanish Curate* Bartolus zamyká dveře za svou ženou před svými pánskými návštěvníky a přísloví cituje (Fletcher–Passinger 1622, 2.2.).

Pásky

V období 6. – 7. století našeho letopočtu se v Řecku používaly svatební pásky, které byly ženichem předávány nevěstě, i když ne nezbytně v průběhu svatební ceremonie. Pásky se vyráběly ze zlata a sestávaly se z jednotlivých tenkých lisovaných kruhových medailí. Dvě velké centrální medaile na sobě nesly vyobrazení Krista, jenž žehná novomanželům stojícím po obou stranách. Novomanželé si podávají pravé ruce a celou scénu doprovázejí nápisy v řečtině. Ostatní medaile byly zdobeny různými dionýsovskými postavami (Newmann 2005, obr. na s. 195). V našem prostředí se takové svatební pásky nevyskytují, ale k vyjádření lásky i u nás sloužily opasky a byly vhodným dárkem pro milovanou osobu. Dokladem toho je tzv. pás královny Elišky uložený v Muzeu východních Čech v Hradci Králové. Vynikající, nejen zlatnická práce pravděpodobně z 2. poloviny 15. století, tradičně spojovaná s vlastnictvím Elišky Rejčky nebo Elišky Pomořanské, je mimo jiné zdobena i milostnými verši, z nichž lze identifikovat úryvek: „na tom světě žádná jiná“ (Od Velké Moravy 1999, obr. na s. 131). Zápisy ze života sv. Elka (†1332) hovoří o tom, že své nastávající věnoval zasnubní prsten a ozdobnou přezku z opasku se slovy: „Přijmi tyto dary, moje drahá snoubenka, opatruj je, pokud to Bůh bude chtít, ať je Bůh stále s tebou a se mnou.“ (Kéryová 2009, 141)

Obr. 2. Gimmel ring – rozložený, ul. Kopečná (k. ú. Staré Brno), zaniklý kostel Všech svatých, 16. – polovina 17. století, Archaia Brno o.p.s.
Abb. 2. Gimmel-Ring – zerlegt, Kopečná-Str. (Katastergebiet Altbrünn), untergegangene Allerheiligenkirche, 16. – Mitte 17. Jhdt., Archaia Brno o.p.s.
Foto Archaia Brno.

Spony

Do skupiny milostných šperků lze zařadit spony, u nichž tvar (srdce), vyryté nápisy nebo kombinace obojího umožňují jasnou identifikaci. Příkladem může být zlatá spona z doby kolem roku 1400 uchovávaná ve Victoria and Albert Museum v Londýně s nápisem „Aniž by se rozešli“, resp. „Všechna má láska je tvá“ (Campbell 2009, obr. 102) nebo zlaté spony ve tvaru srdce s dalšími milostnými nápisy (Campbell 2009, obr. 106). Podobné motivy se nacházejí i na opaskových sponách, resp. přezkách (Campbell 2009, obr. 105).

M. Rębkowski (1988, 515–526) ve svém článku zmiňuje další zajímavý druh spon – kruhové spony se zobrazením stisknutých dlaní. Tyto spony (německy *Hantrruwebratzen*) se vyskytovaly v období mezi 11. a 15. stoletím na rozlehlém území střední a severní Evropy. Jejich motiv rovněž vykazuje vztah k svatbě – symbolizuje důležitý moment obřadu – podání ruky. Středověký rituál zasnub předpokládal, že slib manželský bude potvrzen podáním ruky a předáním prstenu jako formy zástavy. Na vratslavském synodu roku 1248 došlo k ustanovení předpisu, který podání rukou od snoubenců přímo vyžadoval (Rębkowski 1988, 520). Spony mohly během obřadu zastupovat prsten nebo vyměňování věnců mezi snoubenci (někdy byl prsten zastoupen věnci, jež měli snoubenci na hlavách). Ti si mohli spony věnovat navzájem, což dokládají archeologické nálezy ze švýcarské lokality Limmatt a severoněmecké lokality Pritzwalk. Zde se totiž nacházejí spony tvořící určitý komplet. Nicméně v tomto případě nelze vyloučit ani možnost, že byly pouze odlity z jedné formy pro dva různé páry snoubenců (Rębkowski 1988, 524).

Podobnou památkou s motivem spojených dlaní je i spona objevená v severopolském přístavním městě Kolobrzegu (Rębkowski 1988, obr. 1). Stratigrafické uspořádání a také keramický materiál dovolují datování uložení do druhé poloviny 14. století. Z tohoto období také pochází spona zmiňovaná v závěti Filipa Vévody z March († 1378) nebo stříbrný exemplář s veršíkem z Lanercostu (Evans 1953, 58–59). Nejvýchodnějším nálezem tohoto typu je spona s nápisem z Velkého Novgorodu

datovaná do období mezi lety 1360 a 1380 (Rębkowski 1988, obr. 7). Typ spon se spojenými rukama je nejvíce zastoupen ve stříbrných exemplářích z pozdějšího období ze severovýchodních zemí (National Museum of Antiquities, Edinburgh; Nordiska Museum, Stockholm; National Museum, Copenhagen; Evans 1953, 59).

Známky a medaile

Dalším šperkem, na kterém se často vyskytoval motiv spojených rukou, byly francouzské *trezains de mariage* – zlaté nebo stříbrné známky. Ve Francii v období 15.–17. století jich třináct věnoval ženich nevěstě v den svatby jako zádavek (Katz 1938, 16). Stvrzení slibu manželského dokládají i stříbrné svaatební medaile z 1. poloviny 17. století uložené v Germanisches Nationalmuseum v Norimberku. Na aversu vidíme kněze zehnaných rukou, kteří si podávají ruce. Na reversu můžeme spatřit množství dalších symbolů vztahujících se obecně k lásce a manželství (holubička, srdce držené dvěma rukama apod.). Připojené nápisy jsou milostné a nabádají k věrnosti v manželství (Katalog 1985, obr. 713).

Nápisy

Nápisy na milostných špercích můžeme rozdělit do tří kategorií. V první řadě jsou to inskripce vztahující se pravděpodobně k vlastníkům předmětu. Mezi ně můžeme vcelku jednoznačně zařadit zlatý prsten s nápisem „Zvenislava“ uložený v Národním muzeu v Praze (Od Velké Moravy 1999, 129), hypotetičtější výše zmíněný prsten ze Mstěnic nebo přátelský prsten z hradu Rokštejna. S konkrétními osobami spojuje rokštejnský exemplář M. Plaček (Plaček 1996, 301), který jej označuje za snubní prsten Machny z Valdštejna a Zikmunda z Křižanova.

Druhou kategorií jsou jednoznačné milostné nápisy: „Jsem znamením lásky, neodhazuj mě“ nebo nápisy jasně spojené s manželstvím: „Co bůh spojil, člověk nerozlučuje“. V Národním muzeu v Praze se nachází zlatý kroužek s nápisem „Buoh da“ na vnější straně a „dieveczka dobra bude lepsy“ na vnitřní straně, z lokality Plešivec u Karlštejna (Od Velké Moravy 1999, 129).

Obr. 3. Gimmel ring – spojený, ul. Kopečná (k. ú. Staré Brno), zaniklý kostel Všech svatých, 16. – polovina 17. století, Archaia Brno o.p.s.
Foto Miloš Strnad, Muzeum města Brna.

Abb. 3. Gimmel-Ring – zusammengesetzt, Kopečná-Str. (Katastergebiet Altbrünn), untergegangene Allerheiligenkirche, 16. – Mitte 17. Jhdt., Archaia Brno o.p.s. Foto Miloš Strnad, Museum der Stadt Brno.

Poslední kapitolu představují nápisy náboženského charakteru. Například fede rings ze sbírek Victoria and Albert Museum v Londýně s nápisy: „ih'c.nazarem.rex/iudeurum+iaspar“ (Oman 1974, 54 D) nebo „God help“ (Oman 1974, 55 G). Z českých a moravských muzejních sbírek sem můžeme zahrnout prsten s nápisem „Maria“ z Uměleckoprůmyslového musea v Praze (Od Velké Moravy 1999, obr. na s. 128). Odras náboženského přesvědčení v podobě spojení svatebního obřadu se svatými se však na prstenech neprojevoval pouze prostřednictvím nápisů. Na prstenu typu fede ring ze sbírek British Museum v Londýně (Oman 1974, 55I) se objevuje rytina zachycující různé světce a světice, z nichž jedna je určena jako sv. Barbora. Tento motiv by potvrdzoval slova M. Rębkowského, že náboženské inskripce na sponách se zobrazením stisknutých dlaní mají za cíl „pozvání“ svatých za svědky obřadu, zjednáni si jejich ochrany a dodání důvěryhodnosti svatební ceremonii (Rębkowski 1988, 524). Toto tvrzení podporuje i závěr kupce Williama Reede z Bostonu, Lincolnshire, který v popise uvádí matčin emailový snubní prsten se dvěma vyobrazeními (jsou zde míněna vyobrazení s náboženskými motivy; Scarisbrick 2007, 137).

Závěr

Darování šperků jako symbolu přátelství, lásky, zasnub nebo svatby je doloženo již od doby římské. Středověk tyto zvyky převzal a obohatil o širší škálu ozdob užívaných k těmto účelům. Mezi nejčastější zasnubní a svatební dary patřily především prsteny. V dochovaném materiálu se setkáváme s různými typy ozdobných prstenů, prsteny s motivem spojených rukou (fede rings – přátelské prsteny), prsteny s motivem srdce nebo uzlu lásky, prsteny s dračími hlavičkami nebo milostnými veršičky (posy rings). Zajímavé byly tzv. zdvojené prsteny (gimmel rings), jejichž obroučky mohly sloužit jako zasnubní prsten a po spojení obrouček vznikl prsten snubní. Výše uvedené motivy na prstenech se často kombinovaly jak navzájem, tak i s dalšími tvary – například pomněnkou, čtyřlístkem apod. S vyjádřením milostného citu jsou spojeny také pásy, přezky opasků a šatní spony. Mezi šperky vážící se ke svatbě náleží pravděpodobně i kruhové spony se zobrazením stisknutých dlaní (Hanttruwebrazten). Jednoznačně svatebním darem byly svatební známky a svatební medaile. Všechny šperky byly často doprovázeny nápisy, které se vztahují buď k majiteli předmětu, nebo obsahují vyznání lásky či motta související s manželstvím. Náboženské nápisy patrně odkazovaly k ochraně a požehnání svatých.

Poznámky

1. Za možnost publikování dosud nezveřejněného materiálu děkuji Davidu Zimolovi, Muzeum Vysočiny Jihlava.
2. Touto cestou děkuji za poskytnutou informaci Pavlu Drábkovi z Katedry anglistiky a amerikanistiky FF MU Brno.

Seznam pramenů a literatury

CAMPBELL, M., 2009: *Medieval Jewellery in Europe 1100–1500*. London.
 DEBO, P., 1923: *Alte ringe*. Pforzheim.
 DĚJINY HMOTNÉ KULTURY, 1985: *Dějiny hmotné kultury 1/2* (Petráň, J., ed.). Praha.

DER RING, 1981: *Der Ring im Wandel der Zeit*. München.
 EVANS, J., 1953: *A history of Jewellery 1100–1870*. London.
 FALK, F., 1969: *Ringe aus vier Jahrtausenden*. Pforzheim.
 FLETCHTE, J. – PASSINGER, P., 1622: *The Spanish Curate*, 2.2. London.
 HANSMANN, L. – KRISSE-RETTENBECK, L., 1966: *Amulett und Talisman*. München.
 HEFLÍK, W. – MROZEK, A. – NATKANIEC-NOWAK, L. – SZCZEPANOWICZ, B., 2005: *Atlas biblijnych kamieni szlachetnych i ozdobnych*. Kraków.
 KATALOG, 1985: *Wenzel Jamnitzer und die Nürnberger Goldschmiedekunst 1500–1700*. München.
 KATZ, V., 1938: *Medaile na přátelství a příbuzné památky*. Praha.
 KÉRYOVÁ, J., 2009: *Stredoveký opasok v 11.–15. storočí na území Slovenska*. Bratislava, rukopis diplomové práce uložený na Katedře archeologie, FF UK v Bratislavě.
 KOLAŘÍK, V. – PEŠKA, M. – ZAPLETALOVÁ, D., 2005: *Brno, Anenské terasy, rukopis nálezkové zprávy uložený v archivu Archaia Brno o. p. s.*
 KŘÍŽOVÁ, A., 1997: *Motiv ruky ve šperku, Starožitnosti a užité umění 4, 2–3*.
 LAMBERT, S., 1998: *The ring*. Hove.
 LURKER, M., 2005: *Slovník symbolů*. Praha.
 MASON, A., 1973: *An Illustrated Dictionary of Jewellery*. Berkshire.
 MĚŘÍNSKÝ, Z., 1985: *Záchranný archeologický výzkum na hradě Rokštejně, k. ú. Brtnice (okr. Jihlava), PV 1983, 58–59*. Brno.
 – 2007: *Hrad Rokštejn: dějiny, stavební vývoj a výsledky čtvrtstoletí archeologického výzkumu 1981–2006*. Brtnice.
 MĚŘÍNSKÝ, Z. – PLÁČEK, M., 1989: *Rokštejn, středověký hrad na Jihlavsku*. Brno–Brtnice.
 NEKUDA, V., 1985: *Mstěnice. Zaniklá středověká ves u Hrotovic. Hrádek – tvrz – dvůr – předsunutá opevnění*. Brno.
 NEWMANN, H., 2005: *An Illustrated Dictionary of Jewellery*. London.
 OD VELKÉ MORAVY, 1999: *Od Velké Moravy po dobu gotickou*. Praha.
 OMAN, CH., 1974: *British rings 800–1914*. London.
 OMELKA, M. – ŠLANCAROVÁ, V., 2007: *Soubor prstenů ze zaniklého hřbitova při kostele sv. Jana v Oboře (Praha-Malá Strana) – A collection of rings from abandoned graveyard around St. John's Church at Obora (Prague-Malá Strana)*, *Archeologie ve středních Čechách*, 11/2, 671–709. Praha.
 PLÁČEK, M., 1996: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku*. Praha.
 RĘBKOWSKI, M., 1988: *Kolobrzaska zapinka zdobiona motywyem złączonych dłoni, na tle podobnych znalezisk z połnocno-zachodniej Europy, Kwartalnik historii kultury materialnej 3, 515–526*.
 SCARISBRICK, D., 2007: *Rings. Jewelry of Power, Love and Loyalty*. London.
 ŠLANCAROVÁ, V., 2010: *Fede Rings from Rokštejn Castle*. In: *Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřinskému k 60. narozeninám*, 448–454. Praha.
 WINTER, Z., 1913: *Šat, strava a lékař v 15. a 16. věku*. Praha.

ZUSAMMENFASSUNG

Ich bin ein Zeichen der Liebe, verwerfe mich nicht

Ein Beitrag zur Symbolik mittelalterlichen Schmucks

Schmuck hatte neben seiner Funktion als Zierde seit jeher auch eine weitere Verwendung, er stellte ein Symbol der Macht dar und diente zu religiösen oder magischen Zwecken. Der Brauch, Ringe als Symbol der Verlobung zu schenken, war schon in der Römerzeit bekannt. Die frühen Christen setzten den Gebrauch von Verlobungsringen fort und die Zeremonie nahm an Wichtigkeit zu. Der Verlobungsring wurde so allmählich zum Ehering und als Geschenk als das Symbol eines unauflöslichen Bundes angesehen.

Die im Mittelalter benutzten Verlobungs- und Eheringe lassen sich ihren Ziermotiven nach in mehrere Kategorien unterteilen. In erster Linie waren es Zierringe, die jedoch nur sehr schwer direkt mit Liebesgaben oder Hochzeits- und Verlobungsgeschenken in Verbindung gebracht werden können. Eine weitere Kategorie sind sogenannte Fede-Ringe, die durch das Motiv von sich fassenden Händen charakteristisch sind. Die Vorliebe des Motivs wurde seit der Römerzeit auch im Mittelalter und in der Neuzeit in ganz Europa fortgesetzt, wo die dargestellte Symbolik auf die Ebene übergang, Gefühle der Liebe und der Freundschaft zum Ausdruck zu bringen. Das gängigste Zeichen der Liebe, das Liebesringe zierte, war jedoch das Herz, das zumeist aus einem Edelstein geformt wurde. Ein beliebtes Motiv auf den Ringen waren auch sogenannte Liebesknoten. Die Renaissance bereicherte Freundschaftsringe um die neue Form sogenannter Gimmel-Ringe. Der Ring bestand im Grunde genommen aus zwei oder mehreren miteinander verbundenen Fassungen, die sich ineinander fügten. Auch die Verbindungsstelle zwischen Fassung und Ringplatte bot verschiedene Möglichkeiten zur Dekoration, wofür beispielsweise Drachenköpfe häufig Verwendung fanden. Diesen in der Zeit vom 12.–15. Jahrhundert beliebten Ringtyp zierte häufig der Liebe gewidmete Steine oder passende Liebesinschriften. In England waren sogenannte Posy Rings sehr populär (aus dem französischen Poésie oder dem englischen Poetry), die deshalb so genannt wurden, weil auf ihnen kurze Verse und Gedichte eingraviert waren. Die oben aufgeführten Ringmotive wurden häufig kombiniert, sowohl zusammen, als auch mit weiteren Formen wie das Kleeblatt, Vergissmeinnicht u.ä.

Damit verbunden, Gefühle der Liebe auszudrücken, sind auch Gürtel, Gürtelschnallen und Kleiderfibeln. Zu eindeutig mit der Hochzeit verbundenem Schmuck zählen auch sogenannte Hanttruwebratzen, bei denen es sich um runde Fibeln mit der Darstellung von sich fassenden Händen handelt, sowie Hochzeitsmarken und -medaillen.

Alle Schmuckarten werden häufig von Inschriften begleitet, die sich entweder auf den Besitzer des Gegenstandes beziehen, ein Liebesbekenntnis darstellen oder mit der Ehe verbunden sind. Religiöse Inschriften erfüllten wahrscheinlich den Zweck, Heilige als Zeugen der Zeremonie zu „laden“, sich zu ihrem Schutz zu verhehlen und der Trauungszeremonie Glaubwürdigkeit zu verleihen.